

УГОРСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ЗАКАРПАТСЬКИХ НАРОДНИХ ПОРІВНЯННЯХ

АЛЛА ГАЛАС

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

alla.halas@uzhnu.edu.ua

HUNGARIAN BORROWINGS IN THE TRANSCARPATHIAN NATIONAL COMPARISONS

The article carries out a structural and semantic analysis of Transcarpathian folk comparative constructions with lexical Hungarisms in their composition. Some of the loanwords have already become archaic, but comparative constructions with Hungarian loanwords make up a noticeable share in dialect speech and reveal expressive marking. The material for research was recorded in a number of settlements in Transcarpathian region, mainly from representatives of the Borzhava dialects, and it testifies to the different level of functioning of comparative inflections in the Transcarpathian dialect. The basis of the examined comparative constructions is primarily borrowed (directly or indirectly) from the Hungarian language, which is actively used in the dialect speech of Transcarpathian Ukrainians and shows structural stability in the comparative constructions. Derived forms of Hungarian lexical borrowings adapted to the grammatical structure of the Ukrainian language are also recorded.

Keywords: transcarpathian dialects, comparative constructions, Hungarisms, Ukrainian-Hungarian interlanguage links.

Порівняння становлять помітну рису образного діалектного мовлення. Незначна частина порівняльних зворотів у закарпатському говорі має лексикографічну традицію: вони представлені як ілюстративний матеріал у словниках і атласах (Дзедзелівський 1958; 1960; 1993; Керча 2007; Грицак 2017; Сабадош 2021), фольклорних, етнографічних записах, мовознавчих працях із зразками записів закарпатського говору.

У структурі закарпатських народних порівнянь з іншомовним компонентом найбільшу частку складають угорські лексичні запозичення. Основу обстежених порівнянь (порівняльний компонент) становлять гунгаризми, що проникли в українські говори Закарпаття в різний час переважно усним шляхом і стосувалися передусім предметів, дій, ознак, пов'язаних із побутом людей, домашнім господарством. Це також назви осіб за фізичними чи психічними ознаками, особливостями поведінки, родом занять; назви диких і свійських тварин, ботанічні назви; кулінарні назви; назви, пов'язані з міфологією й віруваннями, обрядами, звичаями.

Активне функціонування запозичень, чимала частка яких архаїзувалася, у діалектних фраземах, прислів'ях і приказках, примовках, етикетних виразах, а також у порівняльних зворотах (компаративах) засвідчує ступінь давності гунгаризмів у діалектному мовленні закарпатців.

Матеріалом для статті стали виявлені в діалектному мовленні (переважно в боржавських говірках) порівняльні конструкції, в яких порівняльний компонент становлять як безпосередні лексичні запозичення з угорської мови, так і ті, що увійшли до українських закарпатських говірок через посередництво інших мов.

Анталак, а, ч. 'бочка для зберігання вина'. Пор. *анталár*, *анталák* 'бочка для вина' (Лизанец 1976: 493–494). У закарпатських говірках відомі різні форми цього запозичення: *анталár*, *анталák*, *анталáx*, *áнталак*, *антáлок* (Грицак 2017: 63). У «Матеріалах до словника українських говірок Закарпатської області» наведено вісім значень слова, шість із яких – на позначення бочки різного вмісту і призначення. У першому значенні 'посудина на 50–100 літрів' назва *áнталак* вживається у зафіксованих порівняльних зворотах. За «Етимологічним словником української мови», походження уг. *antalog* 'вид бочки' не з'ясоване (ЕСУМ 1: 75; Барань 2021: 17; 36).

тоўсты́й / **ги а́нталак** з прикм. *тоўсты́й*, *поўны́й* (Доробратово) 'про огрядного чоловіка'; **воні́т** / **ги а́нталака** (Доробратово) 'про неприємний запах від п'яної людини; сморід'. Пор.

такій товстий, йак анталак *Іриш*; *зневажл.* ш'єрево майєш, йак анталак. Врч; *зневажл.* качат'с'а по путеві, ги анталак *Іриш*. (Грицак 2017: 63).

Багôÿ, гова, ч. 'тютюн для жування'. З угор. діал. *bagó* т. с. (Лизанец 1976: 574). **жве / йак старій д'ідо багôÿ** (Вільхівка) 'про такого, що повільно, мляво прожовує їжу'; **такôйє гуркôйє / ги багôÿ** (Білкі) 'про щось дуже гірке на смак'. Пор. Такій ис' дешевій, йак багу из с піпы (Липча, Тур. Р.) (Грицак 2017: 93).

Балта, ы, ж. 'сокира'. З угор. *balta* т. с. (Лизанец 1976: 575). За ЕСУМ (1: 126), запозичення з турецької мови, у частині випадків через угорську (уг. *balta* «топір»). **плават' / ги балта** (Білкі, Вільхівка) / **плават' / ги балта бес топорішча** (В. Розтока, В. Раковець) 'про людину, яка погано плаває, не вміє плавати'; **такій / ги балта / тупій ги / йак балта** (Білкі, Боржавське, Букове, В. Розтока, В. Раковець, Вільхівка, Довге, Завидово, Ільниця, Кам'янське, Приборжавське, Макарево) / **гі балта** (Страбичово) 'про людину з обмеженими розумовими можливостями'; **друбăÿ / йак балтôÿ** (В. Раковець, Вільхівка, Макарево) / **ôт':ăÿ / ги балтôÿ** (Боржавське, В. Раковець) 'про людину, яка різко відповіла, дала відсіч'.

Біка, ы, ч. 'бик'. З угор. *bika* т.с. (Лизанец 1976: 578). **ги б'іка** із займ. *такій* (Боржавське, Бронька, Букове, В. Розтока, Завидово, Ільниця, Керещьки, Климовиця, Кушниця, Приборжавське) / **ги б'іка із займ. такій** (Страбичово) / **сыл'ній / ги б'іка** (Макарево) / **высôкий / ги біка** (В. Копаня) 'про здорового, сильного, статного чоловіка'; **упертый / ги б'і ка** (Боржавське) / **упер'с'а / ги бык** (В. Копаня) 'про неупусливу, дуже вперту людину'; **йіс'т' / ги біка** (В. Раковець, В. Копаня) 'про ненажерливу людину'. Пор. сил'ній, йак біка (Сабадош 2021: 31).

Бімбôÿ, ва, ч. з угор. діал. *bimbó*. У закарпатських діалектах гунгаризм *бімбов* має кілька семантичних відтінків (Лизанец 1976: 578; Барань 2021: 57). Очевидно, у народних порівняльних зворотах це слово вживається із значенням 'неповоротка людина' або 'кличка великого вола з повільною ходою'. Пор. Бімбув, бôва, *зневажл.* Нерозсудлива людина (Сабадош 2021: 31).

йак б'імбоÿ (Бронька, Вільхівка, Завидово, Ракошино, Страбичово) 'про чоловіка не сповна розуму'.

Бôгар, а, ч. / **бôгар'**, я, ч. 'жук'. З угор. *bogár* т. с. (Лизанец 1976: 579). **ги / йак бôгар** (Боржавське, Вільхівка) / **бôгар'** (В. Раковець) з дієсл. *надôÿс'а / надôтоє / ги бôгар' (Білкі) 'про сердитого, насупленого, невдоволеного'; **л'інівий / ги бôгар** (Холмовець) 'про неквапливого, спокійного'.*

Богáч, ча, ч. 'хліб, випечений із кукурудзяної муки або тертої картоплі'. Запоз. з угор. *rogásca*, діал. *bogásca* (Лизанец 1976: 580). Пор. (Грицак 2017: 260; Сабадош 2021: 35).

тве"рдôйє йак / ги богáч (Білкі, Березники, Боржавське, Вільхівка, В. Раковець, В. Розтока, Климовиця, Ракошино) / **гі богáч** (Страбичово) 'про тверду їжу або про щось збите, спресоване'

Босôркáня, і, ж. 'відьма, чаклунка'. Запоз. з угор. *boszorkányu* т. с. (Лизанец 1976: 581). Очевидно, цей гунгаризм старотюркського походження (ЕСУМ 1: 237; Барань 2021: 38; 58).

ги / йак бôсоркán'а (Білкі, Бронька, Букове, В. Раковець, Вільхівка, Ворочєво, Завидово, Ільниця, Керещьки, Климовиця, Приборжавське) / 'про людину, яка все знає; віщунка'; **ги бôсоркán'а** з прикм. *страінá* (Бронька, Букове, В. Раковець, В. Розтока, Вільхівка, Ворочєво, Керещьки, Климовиця, Кушниця, Приборжавське) 'про потворну, негарну, таку, що відлякує, жінку'; **нікат' / ги бôсоркán'а** (В. Копаня) 'про людину з неприємним поглядом'; **такá страшná / ги бы с'а бôсоркán'і носіли на кому** (Вільхівка) 'про вкрай недоглянуту, виснажену жінку'; **такій / ги бы на н'ÿм с'а бôсоркán'і носіли / такій ÿсхлый тай бл'ідый / ги бы с'а на н'ÿм бôсоркán'і іздили** (Довге) 'про дуже худого'. Пор. варіанти **ги бôсôрк'іга** (Вільхівка) / **ги бôсôрк'іша** (Климовиця).

Бôта, ы, ж. 'велика пастуша палиця'. Запоз. з угор. *bot* 'палиця' (Лизанец 1976: 581). **дурній / ги бôта** (Бронька, В. Раковець, Вільхівка, Кушниця) / **дурній / гі бôта** (Страбичово) 'про дурного, недалекого'; **глухий / ги бôта** (Білкі, В. Раковець) 'про людину з вадами слуху'. Пор. *Такий (дурний), ги бôта* (Довге, Іршав.) (Дзензелівський 1993: к. 417). **Дур'ній, гі (йак) бôта (вôлôс'ка)** дурний як пенъ (як баран) (Сабадош 2021: 37).

Бóтош, а, ч. ‘погонич’. З угор. діал. *botos* ‘людина, яка ходить із палицею’ (Лизанец 1976: 581). Пор. Бóтош, а, ч. *заст.* Пастух (Сабадош 2021: 37).

идé / ги бóтош (Білки) ‘про людину, яка, йдучи вулицею, голосно кричить’; **ги бóтош** (В. Раковець) ‘про неохайну людину’.

Бдўтошка, ы, ж. ‘продавчиня’. Похідне від **бдўтош**, а, ч. ‘продавець’. Запоз. з угор. діал. *boltos* т. с. (Лизанец 1976: 579).

ги бдўтошка з дієсл. *трїсконїт' / троцкоче / лопонїт' / лопоче* (В. Раковець) ‘про дуже балакучу, говірку людину, перев. жінку’.

Вáшар, а, ч. ‘ринок, базар’. Запоз. з угор. *vásár* т. с. (Лизанец 1976: 584). За ЕСУМ (1: 341), уг. *vásár* «ярмарок, базар» є словом іранського походження.

ги на вáшар'ї (Ільниця) ‘дуже багато’. Пор. *Vád'am's'a, йак на вáшар'ї* (Пасіка, Сваляв.) (Дзензелівський 1960: к. 249). *Гдўкавут', ги на вáшар'ї* (Макарево, Мукачів.) (Дзензелівський 1960: к. 249).

Гéнтеш, а, ч. ‘м'ясник’. Запоз. з угор. *hentes* т. с. (Лизанец 1976: 587).

позéрат' / гі козá на гéнтеша (В. Лази) ‘про людину, яка з подивом дивиться на щось або на когось’.

Гириньóк / гириньóк, ка, ч. ‘оселедець’. Запоз. з німецької мови (*Häring*), яке потрапило у говірки через угорську мову (*hering*) (Лизанец 1976: 75; Сабадош 2021: 57). Пор. (Kniezsa 1955: 642–643).

йак / ги ги'ри'н'óк (Вільхівка, Завидово) / **гі гирин'óк** (Страбичово) ‘про дуже худого, знеможеного’; **ги ма́чка на ги'ри'н'óк** з дієсл. *позїрат'* (Климовиця) ‘ласо’.

Гдўрдў / гдўрдў / гурд'їў, гор'дова, ч. ‘велика бочка’ Запоз. з угор. діал. *hordó* т. с. (Лизанец 1976: 590; Сабадош 2021: 64).

тоўстїй / ги гдўрдў (Боржавське, Бронька, В. Раковець, В. Розтока, Доробратово, Завидово, Керецьки, Климовиця, Кушниця, Приборжавське) / **тучнїй / тоўстїй / йак гордў** (Ворочево) / **тоўстїй / йак гордў** (Мирча, М. Березний) / **такїй / йак гдўрдў** (Чорноголова) ‘про дуже товстого, огрядного чоловіка’. Є порівняльні звороти з компонентом **гдўрдў** також і з позитивною конотацією: **такїй сдби н'їрòку / ги гдўрдў** (Доробратово). Назви *гдўрдў / гдўрдў / гурд'їў* активно функціонують у говірковому мовленні в складі порівняльних зворотів й для позначення інших ознак: **йак гордў** (В. Березний, М. Березний) ‘про ситого’; **голова / гі гордў** (В. Березний) / **гі гурд'їв** (В. Бистрий) ‘про велику голову’; **чере"во / йак гдўрдў** (Боржавське, Бронька, В. Раковець, В. Розтока, Вільхівка, Доробратово, Завидово, Кушниця) / **йак гордў** (Ворочево) ‘про великий живіт’; **вонїт' ги / йак з гордóва** (Боржавське, В. Раковець, Доробратово, Ворочево) ‘неприємно пахне, тхне, зокрема від п'яного’; **йак ў гдўрdвї** (В. Лази) ‘про приміщення, у якому дуже темно’; **кашлати йак / ги з гордóва** (В. Раковець, Доробратово, Климовиця) ‘про надривний сухий кашель’. Пор. голос, як из гордова (Керча 2007: 175).

Галїба, ы, ж. ‘халепа, біда, клопіт, неприємність’. Запоз. з угор. *galiba* т. с. (Лизанец 1976: 591; Сабадош 2021: 70).

дорогóйе / ги галїба (Бронька, В. Раковець, В. Розтока, Вільхівка, Завидово, Керецьки, Кушниця, Приборжавське) ‘про щось дуже дороге, вартісне’; **тве"рдóйе / ги галїба** (Бронька, В. Раковець, Вільхівка, Завидово, Керецьки, Кушниця, Приборжавське) ‘про дуже тверду їжу’; **такá фáйна / ги галїба, ірон.** (Білки) ‘про жінку з неприєною зовнішністю’.

Гїба, ы, ж. ‘стара корова’. Запоз. з угор. *gebe* ‘шкапа, стара корова, стара худа вівця’ (Лизанец 1976: 591; Сабадош 2021: 71).

така / ги гїба (Боржавське, Бронька, В. Раковець, Вільхівка, Ільниця, Керецьки, Кушниця, Приборжавське) ‘про дуже велику огрядну жінку’; **ле"жїт' / ги гїба** (Білки, В. Раковець) ‘про ліниву людину, яка розляглася в непривабливій позі’.

Гóмбичка, ы, ж. Зменш. до **гóмбичя**, і, ж. ‘гудзик’ з угор. *gomb* т. с. (Сабадош 2021: 73).

малїн'ка / йак гóмбичка (Вільхівка) ‘про когось невеличкого на зріст’. Пор. *Малїй іс', йак гóмбич'а* (Чинадієво, Мукач.) (Дзензелівський 1993: к. 344).

Гута / гутта, *ы, ж.* ‘нечиста сила, чорт; апоплексичний удар’. Запоз. з угор. *guta* т. с. (Лизанец 1976: 593; Сабадош 2021: 75).

така / ги гут:а (В. Раковець) ‘про негарну, непривабливу людину’.

Дара́б / дара́п, *а, ч.* ‘шматок, скиба, кусок’. Запоз. з угор. *darab* т. с. (Лизанец 1976: 593). Угорське *darab* «шматок» походить, очевидно, від словенського *drob* «шматочок, дрібничка» (ЕСУМ 2: 12). Гунгаризм уживається в закарпатських говірках із різними семантичними відтінками (Лизанец 1976: 593; Сабадош 2021: 76; Барань 2021: 39; 65), обстежений матеріал засвідчує функціонування в закарпатських народних порівняннях запозичення *дара́б / дара́п*, як і деривата *дара́биць* – **до́брий / йак дара́биць' хл'іба** (Довге), у значенні ‘шматок, скиба, кусок’: **ги дара́п хл'іба** (Боржавське, Бронька, В. Раковець, В. Розтока, Вільхівка, Завидово, Ільниця, Кам'янське, Керецьки, Кушниця, Приборжавське, Страбичово) / **благі́й / йак дара́п хл'іба** (Бронька, Вільхівка, Ільниця, Климовиця, Приборжавське) / **до́брий / йак дара́п хл'іба** (Климовиця, Кальник) / **до́брий / ги дара́п солоніны** (Бронька, В. Раковець, Вільхівка, Кушниця) ‘про добру, порядну, щиру, благородну людину’. Пор. Такий благій, йак дара́п хліба (Клячаново) (Грицак 2017: 236).

Дійжа, *і, ж.* ‘дерев'яне відро; круглої форми дерев'яний посуд’. Запоз. з угор. *dézsza* т. с. (Лизанец 1976: 594; Сабадош 2021: 82). Дійжа – південнослов'янське в угорській мові (ЕСУМ 2: 88; Kniezsa 1955: 153–154).

пйе / ги дійжа ‘про людину, яка випиває багато рідини, без міри’; **тўл'ко в н'бого / нійі л'ізе / стáne / ги в дійжу** (Доробратово) ‘про чоловіка (або жінку), яка може багато випити, перев. алкоголю’; **такá ги / йак дійжа** (Бронька, В. Раковець, Широке) ‘про огрядну жінку’; **рот / ги дійжа** (В. Раковець, Доробратово) ‘про великий рот’.

Дьо́ндь. ‘намісто’. Запоз. з угор. *gyöngy* т. с. (Лизанец 1976: 594).

такá / ги д'о́нд'д' (Боржавське) ‘про горілку з бульбашками, які нагадують перли’.

Кар'іка, *ы, ж.* ‘кружок на кухонній плиті’. Запоз. з угор. *karika* т. с. (Лизанец 1976: 600; Сабадош 2021: 187).

такá / ги кар'іка (Бронька, Кушниця) ‘про розчервонілу людину, таку, що напеклася від вогню’; **йак фрасова каріка** (В. Лази) ‘про негарну людину’.

Кбо́дош, *а, ч.* ‘жебрак’. Запоз. з угор. *koldus* т. с. (Лизанец 1976: 604).

ги кбо́дош (Климовиця) ‘про бідну, незаможну людину’; **ги кбо́дош** (Бронька, Букове, В. Раковець, В. Розтока, Вільхівка, Завидово, Керецьки, Кушниця, Приборжавське) / **убра́ўс'а / ги кбо́дош / цуравый / ги кбо́дош** (В. Раковець, Климовиця) ‘про бідно, скромно вбраного або про такого, що носить подертий, непривабливий одяг’; **кб́лат' / ги кбо́дош** (Боржавське) ‘про людину, яка дуже повільно пересувається’; **тр'асе́с'а / ги кбо́дош** (Климовиця) 1. ‘про людину, що тремтить від холоду’. 2. ‘про того, хто тремтить без причини’; **убира́ти йак / ги кбо́дош / перебірат' / ги кбо́дош у па́лиц'ах** (Довге) ‘каверзувати, примхливити’. Пор. *Убірат', ги / кб́дош у па́лиц'ах* (Білкі, Іршав.) (Дзензелівський 1993, к. 443). Зафіксовані порівняльні звороти з похідними від гунгаризму назвами, пор. *кбо́дошня*, *і, збірн.*; *кбо́ды-лбо́ды*, *ўў, мн.*: **ги кбо́дошн'а** (Климовиця) ‘про бідну сім'ю’; **ги кбо́ды-лбо́ды** (Климовиця) ‘про бідних, незаможних людей’.

Керт, *кертá, ч.* ‘загороджена ділянка землі коло хати’. Запоз. з угор. *kert* т. с. (Лизанец 1956: 602).

убро́ўс'а / йак у керт (Страбичово) ‘про людину, вдягну в буденний, непоказний одяг’.

Кіфличок, *ка, ч.* < *кіфлик* ‘рогалик’. Запоз. з угор. *kifli* т. с. (Лизанец 1976: 604).

такій / ги кіфличок (Климовиця) ‘про маленьку дитину, якій усі радіють’.

Кбо́бня, *і, ж.* / **коче'нятина**, *ы, ж.* ‘холодець’. Запоз. з угор. *kocsonya* т. с. (Лизанец 1976: 606).

тр'асе́с'а / ги кбо́бн'а (Керецьки) / **тр'асе́с'а / йак кбо́бн'а** (Ворочево) ‘про людину, яка дуже тремтить від хвилювання, болю, страху, холоду’.

Корга́з, *у, ч.* ‘лікарня’. Запоз. з угор. *kórház* (Лизанец 1976: 605).

ги ў корга́з'і (Дунковиця) ‘дуже чисто, охайно’.

Кру́мпиль / кру́мпиль / крбо́мпиль, *я, ч.* ‘картопля’. Запоз. з угор. *krumpli* (Лизанец 1976: 606; Барань 2021: 62).

ги крўмпіл' (Ракошино) / **йак крѳмпіл'** (Ворочеве) 'про людину невисокого зросту'; **нўс** / **ги крўмпил'** (Боржавське, Вільхівка) 'про ніс круглої форми, подібний до картоплини'.

Пор. словотвірні варіанти **нўс** (Ворочеве) / **нўс** / **ги крўмпл'а** (В. Копаня) 'про форму носа'; **малѳй** / **йак крўмпл'а** (Ворочеве) 'про невисоку на зріст людину'. Поширені похідні зменшено-пестливі форми: **крўмплик**, а, ч. / **крўмпличок**, ка, ч. / **крўмпилька**, ы, ж. **малїн'кый** / **йак** / **ги крўмплик** / **крўмпличок** (перев. про дитину) (Климовиця) 'про невеличкого на зріст'; **малїн'ка** / **йак крўмпил'ка** (Вільхівка) 'про жінку невеликого зросту'.

Лáба, ы, ж. 'нога тварини'. Запоз. з угор. *láb* т. с. (Лизанец 1976: 606). Висловлюється припущення про зворотне запозичення західнослов'янізму *лаба* в польську та словацьку мови з румунської чи угорської (ЕСУМ 3: 173).

йак псѳві пїáта лáба (Мирча) / **ги псѳви пїáта лáба** (Березники, Боржавське, В. Розтока, В. Раковець, Вільхівка, Завидово, Кушниця) / **ги кон'ѳви пїáта лáба** (Широке) перев. зі сл. *трéба, хибїт'* 'про щось зайве, в якому немає потреби'; **ги кўриц'а лáбоў**, з дієсл. *писáти* (Березники, В. Копаня, В. Раковець, Вільхівка, Завидово, Керецьки, Кушниця) / **йак кўрка лáбѳў** (В. Лази, Ворочеве) 'неохайно, недбало, криво'.

Ланц, цá, ч. 'ланцюг'. Запоз. з угор. *lánc* т. с. (Лизанец 1967: 607). Вважається зворотним запозиченням у слов'янських мовах з угорської або румунської (ЕСУМ 3: 191–192; Барань 2021: 62).

ги з ланцá с'а урвáў (Бронька, Букове, В. Копаня, В. Раковець, В. Розтока, Вільхівка, Завидово, Керецьки, Приборжавське) / **йак з ланцá с'а урвáў** (Ворочеве) / **ги з ланцá зн'áтый** (Кушниця) / **гї з ланцá с'а урвѳў** (Страбичово) 'про навіженого, нестриманого, злого'; **йак з ланцá с'а зорвáў** (Р. Комарівці) 'різко, рвучко'; **сидїт'** / **йак на ланцў** (Кам'янське) 'про такого, що нікуди не виходить, постійно сидить удома'.

Легїнь / **лигїнь**, ѳня, ч. 'юнак, парубок, хлопець'. Запоз. з угор. *legény* т. с. (Лизанец 176: 607; ЕСУМ 3: 209).

ги лигїн' (В. Раковець, Вільхівка, Дунковиця, Бронька, Кушниця, Приборжавське) / **йак лигїн'** (Ворочеве) 'про чоловіка, який виглядає молодшим за свій вік, доглянутим'.

Лївча, і, ж. / **ливч**, ѳча, ч. 'люшня (деталь у возі)'. Запоз. з угор. діал. *lőcs* т. с. (Лизанец 1976: 607; Сабадош 2021: 215). Слово запозичене з німецької мови (*Leuchse*) через посередництво угорської мови.

пїáний / **йак ліўча** (Ворочеве) / **йак** / **ги** (Вільхівка) / **ги лиўч** (Широке) 'про людину у стані сильного алкогольного сп'яніння'. Пор. *Дур'ний ги ливч* (Сабадош 2021: 215).

Лѳпта / **лѳпта** / **лáпта**, ы, ж. 'м'яч'. Запоз. з угор. *labda* т. с. (Лизанец 1976: 608). За етимологічним словником (ЕСУМ), припущення про запозичення в цілому з угорської мови необґрунтоване, оскільки уг. *labda, lapta* "м'яч, куля" саме є запозиченням із слов'янських мов; проте в окремих випадках зворотне запозичення могло відбуватися (3: 195).

ли'цѳ / **йак лѳпта** (Ворочеве) / **ги лѳпта** (Бронька, Букове, В. Раковець, В. Розтока, Кушниця, Олешник, Приборжавське, Добрянське) / **гї лáпта** (Страбичово) 'про обличчя, формою подібне до м'яча, кругле'.

Лѳпта-рўжа, **лѳпты-рўжі**, ж. бот. 'куляста троянда'. Запоз. з угор. *labdarózsa*. **йак лѳпта-рўжа** (В. Лази) 'про гарну дівчину'.

Мáрга, ы, ж. 'велика рогата худоба'. Запоз. з угор. *marha* т. с. Гунгаризм відомий також у переносному значенні 'тупа людина' (Лизанец 1976: 609).

йак мáрга (Ворочеве, Вільхівка) 'про нечемного, непоштивого'; **идѳ** / **ги мáрга** 'не вітається'.

Маслáг^к, а, ч. 'дурман'. Запоз. з угор. *maszlag* 'дурман' і східнороманських (можливо, також із турецької) мов (ЕСУМ 3: 407). З насіння рослини робили отруту для риби. Зафіксовані порівняльні звороти з похідним від *маслáг* прикметником: **крўтиц':а** / **та ги маслагѳватый** / **бігат** / **йак маслагѳватый** (Довге) 'задурманений; такий, що бігає туди-сюди'. Пор. **масла'гы**, ^{гу, мн.} Вид отруйних грибів. **Маслагѳватый**, а, е. Дурний. ^{Ходит}, ^{йаг} **маслагѳватый** (Сабадош 2021: 235).

Мїриг / **мїрег**, у, ч. 'отрута'. Запоз. з угор. *méreg* т. с. (Лизанец 1976: 610).

гўркѳйе (**гўркый**) / **ги мїриг** (Боржавське, Вільхівка, Н. Болотне) / **гур'кий** / **йак мїрег** (Кальник) 'про дуже гірку їжу або напій'.

Невѡя / нѡвѡя / н'ѡвѡя / н'ѡвѡя / н'ѡвѡя ‘чорна хвороба, біда’. Запоз. з угор. діал. *nyavaja* т. с. (Лизанец 1976: 612; Сабадош 2021: 289).

страшний / ги н'ѡвѡя (Боржавське, Приборжавське) ‘про дуже негарного, такого, що відлякує, неприємного’; **вредный / ги н'ѡвѡя** (Боржавське) ‘про недоброго, підступного, злого’; **дорогойе / ги нѡвѡя** (Букове, Завидово, В. Раковець, В. Розтока, Вільхівка, Приборжавське, Широке) / **ги нѡвѡя** (Бронька, Вільхівка) / **ги н'ѡвѡя** (В. Розтока) ‘про щось дуже коштовне, дороговартісне’; **тажмкий / ги нѡвѡя** (Боржавське) ‘дуже важке’.

Палачінта / палачінда, ы, ж. ‘млинець’. Запоз. з угор. *palacsinta* т. с. (Лизанец 1976: 615).

роздѣрти / ги палачінту (Страбичово) / **ги палачінту** (Вільхівка) / **ги палачінду** (Климовиця) ‘покарати кого-небудь за провину’.

Папуча, і, ж. ‘тапочка’. Запоз. з угор. *rapics* т. с. (Лизанец 1976: 615). Пор. **папучі**, пуч, мн. Кімнатні тапочки, пантофлі (Сабадош 2021: 302).

лицѣ / ги папуча (Вільхівка, Дунковиця, Добрянське) ‘про висохле, зморщене обличчя’.

йак папуча (Завидово) / **ги папуча** з прикм. *тупий* (Боржавське, Бронька, В. Раковець, В. Розтока, Вільхівка, Кушниця) / **ги папуча** з прикм. *дурный* (В. Копаня) / **ги папуча** з прикм. *тупий* (Страбичово) ‘про дурного’.

Парадїчка, ы, ж. ‘помідор’. Запоз. з угор. *paradicsom* т. с. (Лизанец 1976: 615). Потрапило в закарпатські говірки з німецької мови (*Paradiesapfel*) через угорську мову.

червѣный / йак парадїчка (Ворочево) / **че"л:ѣный / йак / ги парадїчка** (Березники, Букове, Боржавське, В. Раковець, В. Розтока, Вільхівка, Ільниця, Керецьки, Приборжавське, Ракошино) / **ги парадїчка** (Страбичово) / **че"рвѡный / ги парадїчка** (Завидово, В. Копаня) ‘про людину з почервонілим обличчям (від сорому, хвилювання тощо)’; **ги кваснѡ парадїчка** (Страбичово) ‘про людину з незадоволеним виразом обличчя’; **нѡс / ги парадїчка** (Букове, Климовиця) ‘про червоний круглий ніс’; **см'їйѣс'а / ги парадїчка** (Вільхівка, Ільниця) ‘про людину з широкою посмішкою’; **ги ѡ Зарїчу парадичѡк** (Керецьки) ‘дуже багато чогось’.

Пѡрна, ы, ж. ‘перина’. Запоз. з угор. *parna* ‘подушка’ (Лизанец 1976: 615).

такѡ / ги пѡрна (Боржавське, В. Копаня, В. Розтока) / **пѡшна / ги пѡрна** (Вільхівка, Завидово) / **пѡўна / ги пѡрна** (Бронька, Приборжавське) / **йак пѡрна** (Добрянське) ‘про жінку з пишними формами, повну’. Пор. *Такѡ / ги пѡрна / і ұснаұс'а бы на н'ўў* (Боржавське). *Такѡ собі н'їўрѡку / ги пѡрна* (В. Розтока); **те"плѡ ги ѡ пѡрни** (Кушниця) / **ги пуд пѡрнѡў** (В. Раковець) ‘дуже спекотно, душно’.

Плафѡн / плѡфѡн / плѡфон, а, ч. ‘поштукатурена стеля’. Запоз з угор. діал. *plafon* т. с. (Лизанец 1976: 617), пор. нім. *Plafond* ‘стеля’ (Сабадош 2021: 325).

білий / ги плафѡн (Березники) ‘про людину з дуже блідим обличчям’.

Попрїга, ы, ж. ‘перець овочевий (червоний і зелений)’. Запоз. з угор. *paprika* (Лизанец 1976: 618).

гѡркѡйе / ги попрїга (Бронька, Вільхівка, В. Раковець, Дунковиця, Керецьки, Кушниця, Приборжавське) ‘про дуже гірку, надмірно приперчену страву’. У цьому контексті *poprúra* має значення ‘гіркий перець’ (овоч і молотий). Пор. (Сабадош 2021: 363).

Погѡр, рѡ, ч. ‘келих, чарка, склянка’. Запоз. з угор. *rohár* т. с. (Лизанец 1976: 617). Українське *погар* ‘кубок, келих’ – запозичення з угорської мови, можливо, через словацьке посередництво (ЕСУМ 4: 473; Барань 2021: 65).

йак у погар'ї (Дунковиця) ‘про чисте, охайне приміщення’.

Погѡрчик, а, ч. ‘маленька склянка, чарка’. Зменш. до **погѡр**.

йак у погѡрчику / йак у зѡлѡтѡму погѡрчику (Зарїччя) ‘дуже заможно, багато, впорядковано’; **йак у погѡрчику** (Кушниця, М. Раковець) ‘про приміщення, в якому чисто, охайно’.

Пукан'т'їў, ова, ч. ‘хлопавка’. Запоз. з угор. *pukkantó* т. с.

такѡйе / ги пукан'т'їў / такый / ги пукан'т'їў / такый д'їтвѡк' / ги пукан'т'їў (Довге) ‘про кремезного, повнуватого тілом’; **такый хлѡпиц'дз' / ги пукан'т'їў** ‘повний, дебеленький’.

Рѡтѡта, ы, ж. ‘яєчня’. Запоз. з угор. діал. *rátotta* (Лизанец 1976: 620).

такѡйе добрѡйе / ги рѡтѡта з тр'ох йайїц' (Білки) ‘щось дуже смачне’.

Сомар / сомар, а, ч. ‘осел’. Вживається також із відтінком зневажливості ‘дурна людина’. Запоз. з угор. *szatár* т. с. (Лизанец 1976: 625).

лѣпавый / ги сомар (Боржавське) ‘про дуже забрудненого’; **ги сомар** (Білки, В. Розтока, Вільхівка, Завидово, Ільниця, Ракошино) / **ги сомар** (Бронька, Климовиця, Кушниця) з прикм. *дурный* ‘про дурного’; **кашлат / йак сомар** (В. Лази) / **сомар** (Ворочеве) ‘про людину із голосним сильним кашлем’; **смѣлавиѣ / йак сомар йедѣн** (В. Лази) ‘про людину, в якій сильний нежить’; **наробиѣс’а / йак сомар** (Добрянське) ‘про виснажену від праці людину’. Пор. робіти як сомар (Керча 2007: 358). **Дурный, ги сомар** (Сабадош 2021: 471).

Рянда, ы, ж. ‘ганчірка, клопот, лахміття’. Запоз. з угор. *rongu* т. с. (Лизанец 1976: 620). **ги р’анда** (Бронька, В. Розтока, Вільхівка, Завидово, Керецьки, Приборжавське) ‘про зношений, непривабливий на вигляд одяг або якусь іншу річ’; **такá / ги р’анда** (Вільхівка) ‘про змучену, втомлену, виснажену людину’.

Талпа, ы, ж., талпы, /у́ ‘підощва’. З угор. *talp* т. с. (Лизанец 1976: 626).

дурный / ги талпа (Боржавське, Бронька, Букове, В. Копаня, В. Раковець, В. Розтока, Завидово, Ільниця, Кам’янське, Керецьки, Климовиця, Кушниця, Приборжавське) / **дурный / йак талпа** (В. Лази) / **глупый / ги талпа** (Страбичово) / **такый / ги талпа** (Вільхівка) ‘про нерозумного, нетямущого’. **глухий / йак талпа** (Ворочеве) / **глухий / ги талпа** (Вільхівка) ‘про людину з поганим слухом’; **такі ѣ н’а были долѣни / ги талпы** (Довге) ‘долоні з грубою шкірою’. Пор. *Тупый с’, йак талпа* (Зняцево, Мукач.) (Дзендзелівський 1993: к. 307). *Такá тупá в т’а голова, йак твѣя талпа* (Сімер, Переч.) (Дзендзелівський 1993: к. 307). *Такый дурный (тупый), йак талпа* (Стричава, Велик.) (Дзендзелівський 1993: к. 307). *Такый с’ тупый, йак талпа* (Чинадієво, Мукач.) (Дзендзелівський 1993: к. 307). Тот бѣмбув **дурный йак талпа**, лиш очі на т’а увалит (Сабадош 2021: 31). Поширеними є експресивні порівняння зі словосполученням *гумійѣва талпа*. **Гумійѣвый**, а, оѣ (е). ‘гумовий’ < *гумий*, я, ч. ‘гума’ з угор. *gumi* т. с.

йак гумійѣва талпа (В. Раковець) / **дурный / ги талпа гумійѣва** (Н. Болотне) ‘про нетямущого, дурного’. Пор. *Тупá с’, йак талпа гумійѣва* (Гукливий, Волов.) (Дзендзелівський 1993: к. 307).

Тингиль / тингиль, я, ч. ‘вісь воза, тобто міцний залізний (а раніше дерев’яний) стрижень, на якому укріплюються колеса воза’ (Дзендзелівський 1993: к. № 413; Сабадош 2021: 486). Запоз. з угор. *tengely* т. с. (Лизанец 1976: 627).

йак тингил’ (Добрянське, Бронька, Кушниця) / **ги тингил’** з дієприкм. *замашчѣный* (Вільхівка) ‘чорний, дуже забруднений’. Пор.: *шійя чѣрна, ги тингил’* (Довге, Іршав.) (Дзендзелівський 1993: к. 413). Шійя в н’ого чѣрна, йак тингил’ (Сабадош 2021: 486).

Тінта / тінта, ы, ж. ‘чорнило’. Запоз. з угор. *tinta* т. с. (Лизанец 1976: 627), пор. нім. *Tinte* т. с. (Сабадош 2021: 488).

ги тінта (Ракошино) / **ги тінта** (Бронька, В. Розтока, Керецьки) ‘про дуже чорного, засмаглого або брудного’; **сіный / ги тінта** (Березники) ‘про п’яного або про людину з дуже побитим обличчям’; **такѣе / ги тінта** (Довге) ‘про колір вина’.

Тимитѣв / тинитѣв, ѣва, ч. ‘кладовище’. Запоз. з угор. діал. *temető* т. с. (Лизанец 1976: 627; ЕСУМ 5: 542).

ги у тимитѣві (Боржавське, В. Раковець, Заболотне, Кушниця) / **ги у тинитѣві** (Завидово) / **тіхо / ги на тимитѣві** (В. Копаня) ‘дуже тихо’.

Тіст, а, ч. *заст.* ‘офіцер, військовий’. Запоз. з угор. *tiszt* т. с. (Лизанец 1976: 628; Сабадош 2021: 489).

пѣшлá / таги тіст (Вільхівка) ‘про дуже розгнівану, сердиту людину’. Пор. Такий йак тіст (Сабадош 2021: 489).

Фішкуш, а, ч. ‘адвокат’. Староуг. *fiskus* (із XVI ст.).

хѣдит / ги фішкуш (Довге) ‘гарно одягнений’. Пор. *фіскарѣш, фішкус* ‘адвокат’ > угор. *fiskális* т. с. (Лизанец 1976: 632).

Фі'йôўка, *ы, ж.* 'шухляда'. Запоз. з угор. діал. *fijók* 'шухляда в кухонній шафі' (Лизанец 1976: 631–632). **Крѣденц**, *а, ч.* 'кухонна шафа'. Запоз. з угор. діал. *credenc* т. с. (Лизанец 1976: 606).

так му ôчи бѣгавут' / **ги фѣйôўкы на крѣде"нц'и** (Білки) 'про людину, яка швидко роздивляється навкруги з метою щось виявити'.

Фрац / фрас, *а, ч. лайл.* 'чорт, біс'. З угор. діал. *frász* т. с. (Лизанец 1976: 633).

ги фрац (В. Розтока, В. Раковець, Вільхівка, Завидово, Климовиця, Ільниця) / **ги фрас** (Керецьки) / **гі фрас** (Страбичово) / **недôбрь** / **йак сто фра'с'ÿ** (Бронька, Ільниця, Кушниця) / **йак сто фрас** (Добрянське) 'про недоброго, підступного, злого'; **надôй'ÿ** / **йак сто фрас** (Добрянське) 'про нестерпну людину'; **зб'існ'ій** / **ги фрац** (Бронька, Вільхівка, Ільниця, Климовиця, Кушниця) 'про дурного'; **дорог'ій** / **ги фрас** (Керецьки, Кушниця) / **ги фрац** (Букове, В. Раковець, Вільхівка) 'про щось дуже дороге'; **т'ашк'ій** / **ги фрац** (В. Раковець, Боржавське, Букове, Вільхівка, Завидово, Приборжавське, Ракошино) / **т'ашк'ій** / **гі фрас** (Страбичово) 'про щось або про когось, що має велику вагу'; **л'ін'івый** / **ги фрас** (Кушниця) 'про дуже лінивого'.

Хосѣн, *х'усна, ч.* 'користь, вигода'. Запоз. з угор. *haszon* т. с. (Лизанец 1976: 634; Барань 2021: 39).

так'ій хосѣн / **йак псôви з кросѣн** (В. Раковець, Дунковиця) 'про людину, яка не робить нічого корисного, потрібного'; **т'ÿл'ко х'усна / йак / ги с (из) ц'апа молока з кого** (В. Раковець, Довге) 'нема жодної користі'. Пор. Так'ій му хосѣн, ги псу с кросѣн (Боронява, Хуст) (Дзендзелівський 1958: к. 104).

Ч'ÿк'ÿв / ч'ікôв / ч'ікув, *ôва, ч.* 'лоша'. Запоз. з угор. діал. *csikó* т. с. (Лизанец 1976: 636). **ск'аче / йак чик'ÿÿ** (Дунковиця, Н. Болотне) / **ч'ікôÿ** (Ворочево) / **йак ч'ікуÿ** (Кальник) 'про енергійну людину'. Пор. *Вт'ікат'*, **йак ч'іку'в** 'як лоша' (Вовкове, Ужгород.) (Дзендзелівський 1993: к. 408).

Ш'аркань, *ни, ж.* / **шаркан'нійна**, *ны, ж.* / **шархан'нійна**, *ны, ж.* 'змій, дракон'. Запоз. з угор. *sárkány* т. с. (Лизанец 1976: 638).

ги ш'аркан' (Бронька, В. Раковець, Вільхівка, Завидово, Кушниця, Широке) / **ги шархан'нійна** (В. Розтока) / **ги шаркан'нійна** (Бронька) 'про навіжену, неврівноважену, злу людину'.

Шорôўка, *ы, ж.* 'назва особи, утворена суфіксальним способом від гунгаризму **шор**, *а, ч.* 'ряд'. Пор.: угор. *sor* т. с.

хôдит' / **ги шорôўка** (В. Раковець, Ільниця) 'про людину, що весь час тиняється від хати до хати'.

Шп'ірітус, *у, ч.* 'спирт'. Запоз. з угор. *spiritusz* т. с. (Лизанец 1976: 639).

йак шп'ірітус (Климовиця) 'про моторну людину'; **ôстра** / **йак шп'ірітус** (Перечин) 'про міцну горілку'.

Шпор, *а, ч.* 'ціліснометалічна або кам'яна плита'. Запоз. з угор. діал. *spór* т. с. (Лизанец 1976: 640).

к'ÿрит' / **ги ц'ÿравый шпор** (Букове, В. Розтока, В. Раковець, Вільхівка, Завидово, Ільниця, Керецьки, Приборжавське) / **к'ÿрит** / **ги ц'ÿравый шпор** (Кушниця) 'про людину, яка інтенсивно палить'; **че"л:ѣный** / **йак шпор** (Вільхівка) 'про людину з розчервонілим обличчям'.

Угорські запозичення підпорядкувалися фонетичним і морфологічним особливостям закарпатських говірок, що виразно простежується на синтаксичному рівні в порівняльних зворотах. Представлений матеріал засвідчує ознаки адаптації гунгаризмів на акцентуаційному рівні: зміщення наголосу (гор'д'ÿв, ф'і'йôўка, кор'газ, гам'бôÿц, га'либа, поп'рига, пара'дичка, чи'кан), дифереційоване наголошування слова в різних говірках (со'мар і со'мар, п'лофон і пло'фон, пла'фон, п'лафон, да'раб і да'раб, по'гар і по'гар), фонетичні варіанти (пала'чінта / пала'чінда; тем'е'т'ÿв / тен'е'т'ÿв); відображення фонетичних ознак різних видів закарпатських говірок (ч'ÿ'к'ÿв / ч'і'ков / ч'і'ку(в), тем'е'т'ÿв / тем'е'ту(в), гôр'д'ÿв / гор'ду(в)), суфіксальні іменникові утворення (да'рабиць, по'гарчик, к'р'умплик, к'р'умпличок, к'р'умпилька, к'і'фличок, кочо'н'ятина,

го́мбичка, бо́утошка, ко́удош'ня, шо́ро́ўка), утворені від основ гунгаризмів прикметники (маслаго́ватый, гумі́йовый, ф'расовый).

Попри те, що частина гунгаризмів у закарпатських говірках маркується як застаріла лексика і може бути невідомою мовцям, вона виявляє стійкість як компонент експресивних народних порівнянь, які активно функціонують у народному мовленні закарпатців.

ЛІТЕРАТУРА

Барань Є. 2021. Hungaro-Ucrainica. Угорсько-українські зв'язки: мовна інтерференція і мовознавчі контакти. Наукове видання (монографія) Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ – ТОВ «РІК-У».

Грицак М. А. 2017. Матеріали до Словника українських говірок Закарпатської області. Вип. 1: А–Б / За ред. П. Ю. Гриценка. Київ: ТОВ «КММ».

Дзензелівський Й. О. 1958. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика). Ч. 1. Ужгород.

Дзензелівський Й. О. 1960. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика). Ч. 2. Ужгород.

Дзензелівський Й. О. 1993. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України (лексика). Ч. III. Ужгород.

Етимологічний словник української мови: В 7 т. Київ: Наукова думка, 1982–2012.

Керча І. 2007. Русинсько-російський словник: у 2 т. Ужгород: ПоліПринт.

Лизанець П. М. 1976. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР. Ч. III (Конспект лекцій). Ужгород.

Лизанець П. Н. 1976. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. Венгерско-украинские межъязыковые связи. Будапешт: Изд.-во АН Венгрии.

Сабадош І. В. 2021. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. 2-е вид., змінене і доповнене. Ужгород: Ліра.

Чопей Л. 1883. Русько-мадярський словарь. Будапешт. Rutén-magyar szótár. Budapest.

Kniezsa I. 1955. A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Budapest: Akadémiai kiadó.